

ТУПИЦЬКА Є. О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права № 2
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.457(477)

АВАНСУВАННЯ ТА ПОПЕРЕДНЯ ОПЛАТА ЯК ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ КРЕДИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Стаття присвячена дослідженню авансування та попередньої оплати як способів виконання зобов'язання, що одночасно виступають підставами виникнення кредитних зобов'язань, зокрема відносин комерційного кредитування. Встановлюється сутність понять «аванс» та «попередня оплата», аргументується висновок, що вони співвідносяться як особливе по відношенню до загального, тобто випадки виплати авансу і завдатку утворюють собою всі можливі варіанти попередньої оплати. Доводиться, що використання термінів «аванс» і «попередня оплата» у ст. 1057 ЦК України через кому суперечить їх правильно-му розумінню. Досліджуються особливості змісту договорів, що містять у собі умови про авансування та попередню оплату.

Ключові слова: позика, позикові зобов'язання, кредит, кредитні відносини, комерційний кредит, відносини споживчого кредитування, аванс, завдаток, попередня оплата.

Статья посвящена исследованию авансирования и предоплаты как способов исполнения обязательства, которые одновременно выступают основаниями возникновения кредитных обязательств, в частности отношений коммерческого кредитования. Устанавливается сущность понятий «аванс» и «предоплата», аргументируется вывод о том, что они соотносятся как частное о общее, то есть случаи выплаты аванса и задатка образуют собой все возможные варианты предоплаты. Доказывается, что одновременное использование терминов «аванс» и «предоплата» в содержании ст. 1057 ГК Украины противоречит их правильному пониманию. Исследуются особенности содержания договоров, содержащих в себе условия о внесении аванса и предоплаты.

Ключевые слова: заем, заемные обязательства, кредит, кредитные отношения, коммерческий кредит, отношения потребительского кредитования, аванс, задаток, предоплата.

The article is sanctified to research of advancing and previous payment, as methods of implementation obligations that simultaneously come forward as grounds of origin of credit obligations, in particular, relations of the commercial crediting. Essence of concepts «advance» and «previous payment» are set, a conclusion is argued that they are correlated as special in relation to general, the cases of payment to the advance and advance form by a soba all possible variants of previous payment. It will be that the use of terms «advance» and «previous payment» in a century 1057 Civil Code of Ukraine through who conflicts with them to the correct understanding. The features of maintenance of agreements that contain terms about advancing and previous payment are investigated.

Key words: loan, loan obligations, credit, credit relations, trade credit, relations of the consumer crediting, advance, advance, previous.

Вступ. Часто в цивільно-правових відносинах момент виконання зустрічних зобов'язань сторін не співпадає, і контрагенти неодноразово виконують свої взаємні обов'язки. З одного боку, в умовах економічної нестабільності учасники договірних відносин (постачальники товарів, підрядники, виконавці послуг) зацікавлені в отриманні попередньої оплати від своїх контрагентів. З іншого боку, враховуючи уповільнення темпів здійснення банками кредитних програм, сторони цивільно-правових зобов'язань згодні йти на зустріч одна одній, надаючи відстрочення або розстрочення платежу за отримані товари, виконані роботи або ж надані послуги. У зв'язку із цим все більшої популярності в цивільному обороті набувають відносини комерційного кредитування. Поняття «комерційний кредит» дається в ст. 1057 ЦК України, відповідно до якої договором, виконання якого пов'язане з переданням у власність другій стороні грошових коштів або речей, визначених родовими ознаками, може передбачатися надання кредиту як авансу, попередньої оплати, відстрочення або розстрочення оплати товарів робіт або послуг (комерційний кредит), якщо інше не встановлено законом [1]. Інститут комерційного кредитування є новим для вітчизняної системи права, тому в сучасній цивілістичній літературі приділяється недостатньо уваги даним відносинам. Надаючи контрагентам комерційний кредит у вигляді авансу чи попередньої оплати, учасники цивільного обороту на практиці стикаються з проблемами визначення змісту відповідних договорів та реалізацією їх умов. Зазначене потребує проведення комплексного аналізу таких підстав виникнення кредитних правовідносин, як аванс і попередня оплата, а також встановлення особливостей змісту договорів, що містять у собі відповідні умови.

Дослідженням теоретичних та практичних проблем у сфері кредитування займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як М.М. Агарков, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, Л.Г. Єфімова, О.С. Іоффе, Е.С. Компанієць, В.В. Луць, Л.А. Лунц, Д.І. Мейер, Р.А. Майданік, Л.А. Новосолова, О.М. Олійник, О.П. Орлюк, Е.Г. Полонський, Е. Роде, М.Г. Розенберг, Р. Саватсьє, Е.А. Суханов, О.А. Флейшиц, Ю.І. Чалий, Г.Ф. Шершеневіч та ін. Незважаючи на достатню кількість наукових праць, присвячених дослідженню кредитних правовідносин, досі в правовій науці немає визначеності щодо особливостей кредитних відносин, що виникають в межах інших цивільно-правових договорів у зв'язку з включенням у них умов про авансування чи попередню оплату.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження поняття «аванс» і «попередня оплата», встановлення їх співвідношення, з'ясування особливостей змісту договорів, умови яких передбачають відповідні способи виконання зобов'язання.

Результати дослідження. Традиційно в науковій цивілістичній літературі авансом прийнято вважати грошову суму, що сплачується в рахунок грошового зобов'язання наперед і не носить забезпечувального характеру. У свою чергу, попередня оплата – це повна або часткова оплата стороною товарів (робіт, послуг) до їх надання контрагентом у встановлений договором строк. Порівнюючи ці форми організації розрахунків, можна зробити висновок, що між ними немає істотних відмінностей. Поняття «аванс» вказує лише на відсутність забезпечувальної властивості, а «попередня оплата» – на необхідність першочергової передачі коштів до моменту надання контрагентом зустрічного виконання зобов'язання (передачі товару, виконання робіт, надання послуг).

Зобов'язання оплати, що має бути здійснено до надання контрагентом зустрічного виконання, в цивільному обороті зазвичай називається авансом або попередньою оплатою. Обидва названих терміни зустрічаються в тексті ЦК України майже однаково (поняття авансу передбачене в ст. ст. 570, 854, 873, 1057 ЦК України, а поняття попередньої оплати згадується в ст. ст. 693, 706, 854, 1057, 1202 ЦК України).

Термін «попередня оплата» зазвичай використовується в законодавстві по відношенню до договору купівлі-продажу. У ст. 693 ЦК України вона визначається як встановлений договором обов'язок покупця частково або повністю оплатити товар до його передання продавцем. У ст. 570 ЦК України передбачено, що грошова сума, сплачена в рахунок належних із боржника платежів, що не визначена сторонами як завдаток, вважається авансом. Зі змісту ст. 854 ЦК України, в якій йдеться про порядок оплати роботи за договором підряду,

можна зробити висновок, що «попередня оплата» і «аванс» співвідносяться як загальне та особливе, тобто всі випадки сплати завдатку або авансу і утворюють всі можливі варіанти попередньої оплати. Так, відповідно до вказаної законодавчої норми, якщо договором підряду не передбачена попередня оплата виконаної роботи або окремих її етапів, замовник зобов'язаний сплатити підряднику обумовлену ціну після остаточної здачі роботи (ч. 1 ст. 854 ЦК України). У свою чергу, підрядник має право вимагати виплати йому авансу лише у випадку та в розмірі, встановлених договором (ч. 2 ст. 854 ЦК України). У цьому ж значенні термін «аванс» використовується і в ст. 873 ЦК України як попередні розрахунки за договором побутового підряду. Утім, термінологічна єдність зазначених понять руйнується під час аналізу змісту ст. 1057 ЦК України, де зазначається, що формами надання кредиту можуть бути авансування та попередня оплата. Якщо дотримуючись зроблених вище висновків, розглядати аванс (поряд із завдатком) як окремий випадок попередньої оплати, зрозуміло, що в легальному визначенні комерційного кредиту, сформульованому в ст. 1057 ЦК України, слово «аванс» є зайвим. Отже, використання в тексті закону двох, на перший погляд, суміжних понять через кому дає висновок, що вони розглядаються законодавцем як такі, що мають різну правову природу. Убачається, що таке розмежування авансу й попередньої оплати є хибним. Майже всіма термінологічними словниками аванс (від фр. *avancer* – платити наперед) визначається як попередньо виплачена грошова сума за передачу товарів, виконання робіт, надання послуг [2, с. 3; 3, с. 16]. Що стосується використання термінів «аванс» і «попередня оплата» в змісті ст. 1057 ЦК України, вбачається, що відповідне застосування суперечить правильному розумінню співвідношення даних понять, сутність яких розкривається в ст. 570 ЦК України. Отже, аванс і завдаток мають різну правову природу, оскільки викликають різні наслідками їх застосування. Втім, з економічної точки зору вони становлять платіж, що вноситься однією стороною договору на користь іншої і породжує в останньої обов'язок здійснити зустрічне виконання.

На сьогодні в науковій правовій літературі відсутні окремі дослідження правової природи авансу. Останній здебільшого розглядається в контексті його порівняння з таким способом забезпечення виконання зобов'язання, як завдаток. Традиційним є твердження, що авансу притаманні платіжна та доказова функції в зобов'язанні, а завдатку, крім перелічених, – ще й забезпечувальна (штрафна).

Є.О. Суханов, пише, що аванс – це грошова сума або майнова цінність, що видається стороною договору її контрагенту в рахунок обумовленого платежу як в момент укладання договору, так і після цього [4, с. 79]. Платіжна функція, що притаманна завдатку й авансу, проявляється в тому, що видача й отримання відповідних сум, визначених сторонами як завдаток чи аванс, становить часткове виконання і, відповідно, отримання частини виконання договірних зобов'язань. Цим також підтверджується висновок про те, що аванс і завдаток є єдиними видами попередньої оплати. Завдаток і аванс видаються на підтвердження факту укладання договору, тому виконують у зобов'язанні другу функцію – доказову. Але, як зазначає О.С. Йоффе, на відміну від завдатку, факт видачі авансу не є безумовним доказом факту укладання договору, він оцінюється як один із можливих доказів укладання договору [5, с. 166].

У зв'язку з виокремленням третьої функції завдатку (забезпечувальної) в науковій юридичній літературі проводиться чітке розмежування між ним і авансом. Останній не є способом забезпечення виконання зобов'язання. Сторона, яка видала аванс, має право вимагати його повернення у всіх випадках невиконання зобов'язання, а сторона, яка його отримала, в жодному разі не може бути зобов'язана повернути цю суму в більшому розмірі, ніж вона її отримала.

Факт видачі авансу або попередньої оплати, як це бачимо зі змісту ст. 1057 ЦК України, є підставою виникнення між сторонами правовідносин комерційного кредитування. Безумовно, за своєю юридичною природою надання комерційного кредиту є грошовим зобов'язанням, що виникає не лише у зв'язку з передачею коштів, а спрямоване на погашення існуючого між сторонами грошового боргу шляхом його оплати [6, с. 14; 7, с. 25; 8 с. 38]. Підставою виникнення від-

носин комерційного кредитування звичайно є договір (купівлі-продажу, оренди, підяду тощо), що укладається між особою, яка погодилась отримати певне майнове благо та попередньо його оплатити, і особою, що зобов'язалась здійснити зустрічне виконання після вчинення відповідного платежу – передати річ, виконати роботи, надати послуги. Відповідні особи є суб'єктами вказаних кредитних правовідносин. Отже, сторонами договору комерційного кредиту, що виникає у зв'язку зі здійсненням попередньої оплати товарів, робіт, послуг, є кредитордавець – особа, що вчиняє таку передоплату (покупець товару, замовник послуги або робіт), і позичальник – особа, яка зобов'язується надати зустрічне виконання за попередньо здійснений платіж (продавець товару, підрядник, виконавець послуги тощо). Як зазначалося вище, учасниками (але не суб'єктами) договірних відносин «авансового» комерційного кредиту можуть бути й інші особи, пов'язані з боржником або кредитором певними правовідносинами. Наприклад, якщо передоплата здійснюється боржником із метою виконання обов'язку перед третіми особами, його контрагентами, за іншим відплатним договором, про що безпосередньо вказується в змісті договору. У такому випадку договір комерційного кредиту вважається цільовим.

Договір про надання комерційного кредиту, що виникає під час видачі авансу, складається з декількох самостійних зобов'язальних правовідносин сторін, пов'язаних однією метою: зобов'язання з надання кредиту у вигляді попередньої оплати (авансу) та зобов'язання з передачі речі, виконання робіт, надання послуг. Вказана особливість обумовлює специфіку змісту відповідного договірної правовідносини.

Зміст будь-якого цивільно-правового договору (в аспекті договір-правочин) становить сукупність всіх його умов [9, с. 178]. Під змістом договору як правовідносини зазвичай розуміється сукупність прав та обов'язків сторін. М.І. Брагінський пише, що договірні умови є способом фіксації взаємних прав та обов'язків. У зв'язку із цим, коли мова йде про зміст такого договору, як правовідносини, говорять про права та обов'язки його контрагентів. На відміну від цього, зміст договору-правочину складають договірні умови. Їх фіксаційна роль дозволила протягом певного періоду широко використовувати в законодавстві та літературі як синонім умов договору його пункти [10, с. 238].

Відповідно до ч. 2 ст. 1057 ЦК України до комерційного кредиту застосовуються ст. ст. 1054–1056 цього кодексу, якщо інше не встановлено положеннями про договір, з якого виникло відповідне зобов'язання, і не суперечить суті такого зобов'язання. Норма, передбачена ч. 2 ст. 1054 ЦК України, також є банкетною і відсилає до положень про договір позики, оскільки, як зазначається, до відносин за кредитним договором застосовуються законодавчі приписи, присвячені регулюванню позики, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті кредитного договору. Таким чином, зміст договору про надання комерційного кредитування становлять умови, аналогічні тим, що передбачені цивільним законодавством для договорів позики і кредиту, але в частині, що не суперечить специфіці досліджуваних відносин. Не можна обійти увагою той факт, що комерційний кредит, який виникає у зв'язку із здійсненням попередньої оплати, надається в межах іншого відплатного договору, тобто зазвичай досліджувані відносини врегульовані не в окремому договорі, а становлять умову про порядок здійснення розрахунків у зобов'язанні. Отже, змістом договору з умовою про надання комерційного кредитування будуть не лише умови, притаманні договорам позики і кредиту, а й умови відповідного договірного типу, в межах якого відбувається кредитування шляхом видачі авансу.

Загальновизнаним є висновок, що істотними умовами будь-якого договору є умови про предмет договору, умови, що названі законом як істотні чи необхідні для договорів даного виду, а також всі умови, стосовно яких за заявою однієї із сторін має бути досягнута згода (ст. 628 ЦК України).

Предмет договору про надання комерційного кредиту становлять дії його учасників із надання кредиту у вигляді авансу та погашення утвореної заборгованості шляхом здійснення у встановлений строк обумовлених договором дій (передати речі, надати послуги, виконати роботи). Таким чином, у тексті вказаного договору зазначається підстава здійснення комерційного кредитування (за надання в майбутньому яких товарів, робіт і послуг одна сторона кредитує таким способом іншу). Якщо учасники відносин комерційного кре-

дитування визначають у договорі спеціальну мету, у зв'язку з якою вчиняється передплата (наприклад, за договором підряду видається аванс за виконання роботи з метою надання підряднику можливості закупівлі відповідних будівельних матеріалів або обладнання), комерційний кредит вважається цільовим. У зв'язку з «похідним» характером відносин комерційного кредитування та їх тісним зв'язком з каузою свого виникнення, в предметі договору про надання комерційного кредиту також визначається спосіб виконання зустрічного обов'язку позичальником, а саме встановлюється, які речі (роботи, послуги), в якій кількості, якого роду і якості мають бути надані контрагенту (що є способом повернення кредиту).

Висновки. Статтею 1057 ЦК України передбачено, що комерційний кредит може надаватися у вигляді авансу, попередньої оплати, відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт і послуг. У статті 570 ЦК України міститься вказівка, що грошова сума, сплачена в рахунок належних платежів і не поіменована завдатком, вважається авансом. Зі змісту вказаної норми випливає справедливий висновок, що поділ попередньої оплати на завдаток і аванс є вичерпним. Термін «аванс» також зустрічається в контексті ст. 854 ЦК України, яка недвозначно дає зрозуміти, що «аванс» і «попередня оплата» співвідносяться як особливе по відношенню до загального, тобто випадки виплати авансу й завдатку утворюють собою всі можливі варіанти попередньої оплати. Звідси випливає, що використання термінів «аванс» і «попередня оплата» у ст. 1057 ЦК України через кому суперечить їх правильному розумінню. Отже, зміст ст. 1057 ЦК України вбачається за необхідне викласти в такій редакції: «Договором, виконання якого пов'язане з переданням у власність другій стороні грошових коштів... може передбачатись надання кредиту як попередньої оплати, відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт або послуг (комерційний кредит), якщо інше не встановлено законом».

Предмет договору з умовою про «авансове» комерційне кредитування утворюють дії кредитодавця (покупця, замовника, тощо) з надання кредиту у вигляді авансу (попередньої оплати) та дії позичальника (продавця, підрядника та ін.) з передачі обумовленої цим договором речі, надання послуги, виконання роботи. У зв'язку з тим, що умова про комерційний кредит міститься в іншому оплатному цивільному договорі, в його предметі мають бути обумовлені: сума попередньої оплати, строк та порядок надання зустрічного виконання позичальником, вичерпні характеристики товарів, робіт і послуг, що надаються позичальником: кількість (товарів), обсяг (робіт, послуг), комплектність, асортимент, тара, упаковка (щодо товарів), якість товарів, робіт, послуг), проценти за користування комерційним кредитом, а також, за необхідності, цільовий характер комерційного кредиту.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : офіц. вид. – К. : Атіка, 2004. – 416 с.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. Даль. – М. : Рус. яз., 1989. – Т. 2 : И–О. – 779 с.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка : 70000 слов / С.И. Ожегов ; под ред. Н.Ю. Шведова. – 23-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1991. – 915 с.
4. Гражданское право : [учебник] : в 4 т. / [отв. ред. Е.А. Суханов]. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – Т. 3. – 800 с.
5. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М. : Юрид. лит., 1975. – 880 с.
6. Белов В.А. Гражданское право. Общая и Особенная часть : [ученик] / [В.А. Белов]. – М. : Центр ЮрИнформ, 2003. – 960 с.
7. Новоселова Л.А. Проценты по денежным обязательствам / Л.А. Новоселова. – М. : Статут, 2003. – 192 с.
8. Лавров Д.Г. Денежные обязательства в российском гражданском праве : науч.-практ. изд. / Д.Г. Лавров. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 250 с.
9. Витрянский В.В. Договор займа: общие положения и отдельные виды договора / В.В. Витрянский. – М. : Статут, 2004. – 333 с.
10. Брагинский М.И. Договорное право / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М. : Статут, 2011. – Кн. 1 : Общие положения. – 847 с.

